

GUSTAW
HERLING-GRUDZIŃSKI

Más világ

I. rész: Akik a hitükért szenvedtek (részlet)

Gustaw Herling-Grudziński (1919-2000) lengyel író, esszéíró, publicista. Huszonegy éves volt, amikor egy szovjet munkatáborba került. A háború után, 1951-ben *Más világ* címmel Londonban kiadta lágerbeli emlékeit. 1955-ben feleségül vette Benedetto Croce lányát, és Nápolyban telepedett le. Irodalmi hagyatékának legjavát az elbeszélései, naplói és esszéi képviselik. Az alábbi részletet Körtvélyessy Klára fordításában közöljük.

1941 november végén, négy hónappal azután, hogy az Oroszországban fogva tartott lengyel rabok közkegyelmet kaptak, már semmi reményem nem volt, hogy a következő tavaszig élve kihúzzom, és végleg lemondtam a lágerből való szabadulásomról. Akkor határoztam el, hogy tiltakozó éhségsztrájkba kezdek.

A közel kétszáz lengyel honfitársamból Jercevoiban csak hat maradt. Szabadult rabok tucatjai érkeztek naponta a jercevoi központba Mosztovicából, Osztrovnojéból, Kruglicából, Niandomából és a két Alekszejevkből. Nekünk, lengyeleknek tragikus volt néznünk, ahogy a lágerünk elnéptelenedik. Minden arra vallott, hogy ha a közeljövőben nem halunk meg, osztozunk a „régienyelek” sorsában, akiket az 1917-es forradalom szakított el hazájuktól, és az 1941-es „közkegyelem” idején oroszoknak számítottak. Most jobban megértettük, miért voltak annyira elkéserevde, amikor megtudták, hogy a lengyel-szovjet egyezményben is oroszoknak tekintik őket.

Ehségsztrájkom vakmerő tett volt, de méginkább olyan lépés, amikor az őrjöngő kétségbeesés a józanul ítélő ész minden jegyét magán viseli. Közel voltam a skorbut utolsó stádiumához és a végkimerüléshez; az öreg rabok azt jósolták, hogy legfeljebb fél évem van még hátra. Másfelől Oroszországban az éhségsztrájk normális körülmények közt — hát még háborús időkben! — teljesen ismeretlen jelenség volt; szabotázsnek minősítették, és második ítélet vagy halál járt érte. Azt sem várhattam el, hogy ha néhány napig önként nem veszek magamhoz ételt és italt, a szervezetem megerősödik. Mindezzel éppúgy tisztában voltam, mint a lágerbeli barátaim, akik megpróbáltak lebeszélni döntésemről. De bennem győzött az iszonyú gondolat, hogy ha majd néhány hónap múlva a haláltusámat vívom, mint a keserű üröm, megmérgez a tudat, hogy harc nélkül adtam meg magam. Ameddig az utolsó szabadult lengyel fegyenc át nem vonult a jercevoi központra, addig még volt parányi reményem és esélyem, hogy önpusztító lépésemmel felhívom magamra a figyelmet. Legfeljebb annyit kockáztattam, hogy néhány hónappal megrövidítem az életemet, és bár elhatározásom így is jókora eltökéltséget igényelt, a tét túl nagy volt ahhoz, hogy habozzak. Elvégre, akit elevenen eltemetnek, és az éjszaka közepén hirtelen felébred, az nem okoskodik: ha tudja is, hogy kétségbeesett kapálózásától a frissen felásott föld még jobban betemeti, véres öklével teljes erejéből dörömböl a koporsó fedelén.

Lengyel barátaimat már nehezebb volt meggyőzőnöm erről, pedig nélkülük az éhségsztrájkból hiányzott volna az ösztönös összetartás. Több estén is találkoztunk az egyik barakk sarkában: M. erdőmérnök, B. a stanislawowi tanító, T., a sziléziai rendőr, a łwówi bankhivatalnok, Z., a Vilna környéki fűrésztelep tulajdonosa, L. és én. Kétségeiket hol a túlzott ijedelem, hol a túlzott remény diktálta. Még nincs minden veszve, érveltek, és az éhségsztrájk, mint olyan bűncselekmény, amit már a közkegyelem kihirdetése után követtünk el, súlyosbítja a helyzetünket, és kizár bennünket az amnesztiában részesülők közül. Meg aztán ki kezkesedik érte, hogy a Londonban aláírt lengyel-szovjet egyezmény ellenére nem bánnak-e velünk éppúgy, mint a saját állampolgáraikkal, márpedig az éhségsztrájk meg a munkamegtagadás Oroszországban halálos ítélettel jár... Nem, nincs még minden veszve, minden reményünk Istenben van... Mert képtelenség, hogy az igazi lengyeleket lágerban tartsák, miközben sorra szabadulnak az olyanok, akik nemrég még tagadták lengyeliségüket...

Csakhogy mégis így volt. Vitánk azért volt nehéz, mert kényszerűségből mindkét fél kizárólag irracionális érvekkel harcolt. Barátaim Isten igazságosságában és a nemzetközi kötelezettségekben hittek, én viszont abban, hogy a sors akkor könyörül meg rajtunk, ha provokáljuk. November 30-án este úgy éreztem, el vagyok szánva az éhségsztrájk megkezdésére. Még utoljára elmentem a B barakk lengyel sarkába. M. erdőmérnök, mint mindig, fejét a kezébe temetve az alsó priccs legsötétebb zugában ült. Amikor észrevett, lázas szeme ijedt rokonszenvvel tapadt rám. A stanislawowi tanító s egyben tartalékos tiszt, akit a szovjet-német háború kitörése után a központi elkülönítőben tartottak, és csak nemrég jött vissza Jercevoába az Alekszejevka Kettőből, kóválygó tekintettel alighanem az ördögi körből való kiutat kereste, és kerülte a szememet. T. és L. színlelt egykedvűséggel dámázott, Z. asszony összefonta hasán a kezét, és merev ajka imát mormolt. A barakk kriptafényében barátaim úgy festettek, mint sziklahasadékba rekedt turisták, akik hajlandók a kétségbeesett végső erőfeszítésre, ha kísérőjük magára vállalja a kitörés minden felelősségét. Ott álltam előttük, magam is ijedtem, és nem tudtam, hol kezdjem.

— Mindenkit emlékeztetek arra, ami velem és Mahapetjannal történt — szólaltam meg végül. — Melyikötök lehet biztos benne, hogy egy hazug besúgás nem ásta-e el szintén örökre a táborban? A Ribbentrop-Molotov paktum aláírása után a moszkvai börtönben a német kommunisták éhségsztrájkba fogtak. És? A hatszáz éhező rabból ötszázvalahányt szabadon engedtek, és hogy a maradékból február végén három embert a saját szememmel láttam a „rabtovábbítóban”, talán elég bizonyíték rá, hogy senkit sem végeztek ki.

A két érvem váratlanul meggyőzően hatott; egy pillanatil szinte bántam, hogy barátaim ilyen könnyen meghátráltak. De már késő volt. Megállapodtunk, hogy M. mérnök nem vesz részt az

éhségstrájkban. Súlyos szívbaja volt, és köztünk, lengyelek közt ő volt az egyetlen, akiben mindannyian megbízhattunk. Tudtuk, hogy ha lázadásunk a hadbírószágon végződik, neki viszont sikerül kiszabadulni, elviszi hírünket a szabad világba. Még aznap este kenyéradagunkat és levesjegyünket leadtuk Szamszonov irodájában. Emlékszem, még arra is volt gondunk, hogy megtegyük az egyetlen lehetséges óvintézkedést: félórás időközökben mentünk be Szamszonovhoz, és utána már nem érintkeztünk egymással a zónában. Orosz barátainktól tudtuk, hogy bármit teszünk is az Oroszországban kötelező szabályok ellen, ha felmerül a szervezett konspiráció gyanúja, tettünket megbocsáthatatlan bűncselekménynek minősítik. A kocka el volt vetve.

Az éhségstrájkot megelőző időben néhány érdekes dolgot figyeltem meg magamon. A közkegyelem kihirdetése után, amikor szabadulásom már csak idő kérdésének látszott, valami lelkifurdalás félet éreztem orosz rabtársaimmal szemben, hogy lengyelként (és nem közönséges rabként) bocsátanak szabadon, egy olyan rendszer védelme nevében, amely az ő letartóztatásukat és szenvedéseiket okozta. Mikor aztán a láger kapuja elzárta előlem a szabadulás útját, a nagylelkűségem is elapadt. Magam se tudom, hogy, de teljes szívemből, nyomorúságom legmélyéből meggyűlöltem az orosz rabokat, mint ha ők feleltek volna a történelemért, mint ha láthatatlan kézzel ők húztak volna rongyos pufajkám szárnyánál fogra egyre mélyebbre a kétségbeesésük ingoványába, hogy már sohase lássam meg a napfényt, hiszen évek óta ők is hiába próbálták áttörni az örök éjszaka sötétségét. Gyanakvó, harapós és zárkózott lettem; a legjobb barátaimat is kerültem, beteges bizalmatlansággal fogadtam a jóakarát minden megnyilvánulását. Lelkiállapotom legalább annyira terelgetett az éhségstrájk felé, mint észérveim és kétségbeesett ösztönöm. Valahogy a saját életemmel akartam bizonyítani, hogy jogom van a szabadsághoz, amit az orosz fegyencek — az örök rabszolgák — sohasem mertek volna követelni. Magatartásomban volt valami viszsztatató és megalázó, mégsem tudtam magam megvédeni tőle, mert saját magától sohasem tudja magát megvédeni az ember. Sem korábban, sem később ilyen mélyre nem süllyedtem a lágerben; bosszút akartam állni rabtársaimon, csak mert az a veszély fenyegetett, hogy örökre osztoznom kell átkozott sorsukban.

Az éhségstrájkot vállaló hat lengyel között sem alakult a legjobban a viszony. A közös harc látszatra közelebb hozott egymáshoz bennünket, de kölcsönösen nem bíztunk egymásban, és feszülten lestük, ki lesz az első, aki elárulja ügyünket, vagy összeroppan. A mindannyiunkat összekötő próbatételtől elvakulva és megrémülve azzal gyanúsítottuk egymást, hogy az éhségstrájk bármelyikünknek alkalmat adhat rá, hogy a többiek kárára szabaduljon. A hajótöröttek viselkedhetnek így, amikor az egyetlen megmaradt mentőcsónakon ismeretlen, távoli parthoz igyekeznek;

nélkülözhetetlenek egymásnak, hiszen minden pár kézre egy pár evező jut, de egy percre sem felejtik el, hogy minél több az evezős, annál gyorsabban fogy szűkös élelmiszerkészletük. Mi is így voltunk: igaz, hogy ha egyedül kezdem el az éhségstrájkot, elszakítanak a lágerban maradt többi lengyeltől, de az is igaz, hogy a csoportos éhségstrájkot a szervezett akció veszedelmes bélyege fenyegeti. És mi lesz, ha valamelyikünk feladja? Megmenekül, míg a többieket még nagyobb veszélybe sodorja, vagy inkább a gyors győzelemhez segíti őket? Sorsunk összefonódott — aki a szabadság felé mozdul, az a többieknek óhatatlanul szenvedést okoz. Szótlan töprengésünkben az is benne volt, hogy tudva tudtuk, mi lakozik az ember szívében: a viszonylagos biztonság idején a nemeslelkűség ritka adománya, de szemtől szemben a halállal a lealjasulás lehetősége. Bátorságunknál jobban összekapcsolt bennünket a kisszerűségünk és a gyávaságunk. Olyan tetre szántuk el magunkat, amelynél ez a szótlan zsarolás vagy jóvátehetően elváltat egymástól bennünket, vagy éppolyan jóvátehetően egymásra utal. És ebben a feszült légkörben nem volt véletlen, hogy amikor azon a kísértetiesen komor novemberi estén egyetértésünk jeléül kezet fogtunk, az éhségstrájkból kihagytuk és félreállítottuk M. mérnököt, hogy az utolsó próbánál ő legyen becsületességünk biztosítéka és keze. A barakk ablaka mögött hóvihar tombolt, M. priccse mellett, a kis asztalon, sárgán imbolygott az előbb meggyújtott gyertyacsonk lángja. M. néma főhajtással egyezett bele döntésünkbe, de sápadt arcán keserű mosoly futott át.

Amikor a kenyéradagom leadása után visszamentem a barakkba, bent csend fogadott. Az asztalnál beszélgetők elhallgattak, priccsszomszédaim elhúzódtak tőlem, mintha pestisverte városból érkeztem volna, barátaim kerülték a tekintetemet, és kelleetlenül válaszoltak kérdéseimre. Éhségstrájkunk híre már megjárta a táborn, és izgalmat, ijedséget keltett. Orosz barátaim érzései alighanem éppolyan bonyolultak voltak, mint az enyéme. A közkegyelem kihirdetése óta tartózkodóan viselkedtek, már-már barátságatlanok voltak hozzám; hogy engem esetleg idő előtt és csodával határos módon szabadon engednek, azt szinte a rabszolidaritás elárulásának tekintették. A várakozás és a lassú reményvesztés hosszú hónapjai megint közelebb hozták hozzám őket, engem viszont épp a várakozás és reményvesztés távolított el tőlük. Azzal gyanúsítottam őket, hogy nem a részvét, hanem a mások szenvedéséből merített sovány vigasz beszél belőlük. Az éhségstrájk is ilyen kusza reakciókat váltott ki. Orosz barátaimat nem hagyhatta hidegen, hogy valaki tenni mer a rabság megingathatatlan szabályai ellen, amelyekre addig a lázadás árnyéka sem vetült. Másfelől viszont dolgozott bennük a szabad világból hozott ösztönös félelem, hogy még véletlenül se keveredjenek bele egy hadbíróssággal fenyegető ügybe. Ki tudja, hogy a vizsgálat nem terjed-e ki arra, miről beszélt „a lázadó” közvetlenül a bűncselekmény elkövetése előtt? Ki kezeskedik azért,

hogy egy-egy óvatlanul elstutogott bátorító vagy együttérző szó a besúgó előadásában nem hangzik-e lázításnak? Nem, nem! — jobb távolmaradni ettől az ügytől, amíg a Harmadik Ügyosztály nem nyilatkozik. A felsoroltak mellett más, rejtettebb gondolatok is befolyásolták a rabokat. Lázadásunk külföldi fegyencek lázadása volt. Ha kudarcba fullad, utólagos bizonyítéka lesz annak, hogy még „azoknak” sem sikerült rést ütniük az Oroszországot a világtól elválasztó börtönfalon. Ha viszont sikerül, a napnál is világosabb lesz, hogy Oroszországban a láger szögesdrótja mögött is más jogok illetik meg a külföldieket, mint a belföldieket. Ez még nagyobb reménytelenségbe taszítja azokat, akik kénytelenek belföldinek tartani magukat. Kilátástalan helyzetben jobb azzal a tudattal élni, hogy a sors törvényei alól nincs kivétel. A nyomorúságban nincs kegyetlenebb öröm, mint mások nyomorúságának látványa. És semmi sem apasztja olyan gyilkosan a reményt, mint a tudat, hogy reménykedni csak a kiválasztottaknak szabad.

Egyedül voltam hát, feküdtem a priccsen, figyeltem a barakk életét, magányosnak éreztem magam, és félttem. Mint minden este, a rabok most is a lefekvéshez készülődtek; egyesek még stutogva beszélgettek, mások a kapcájukat szárították a kályhánál. Néhányan a konyha szemétdombján talált krumplihajat és rothadt répát főzték kis üstökben. A rettenetes éhezésnek még nem látszott a vége, de a rabok már olyan állapotban voltak, amikor az éhség jóformán közömbös az érzéketlenné vált szervezetnek. Bekövetkezett az idő, amikor az éhezőt az étel hiányánál érzékenyebben érinti a képzelet hiánya; bármire gondol is, minden az enniláló körül forgó, esztelen ábrándozássá változik, és páni félelem fogja el, hogy elhalnak a tagjai, hogy kiszárad a teste. És ki tudja, hogy ilyenkor az éhség becsapása nem fontosabb-e, mint a csillapítása. Még a hó is szilárd halmazállapotú lesz: ehető, mint a kása.

A lágerban már-már elhittem, hogy ha már az embert ilyen sorsra ítélték, nem szabad lázadoznia ellene. És milyen különös: ahogy feküdtem a priccsemen, és keserű szívvel figyeltem rabtársaimat, amiért örökre a saját sorsukhoz akarnak láncolni, egyszerűsmind bizonytalan fájdalmat éreztem, hogy megpróbálok elszakadni sorsuktól. Elég volt az arcukra nézni, hogy az ember megállapítsa: egy év múlva többségük már nem lesz az élők sorában, és mégis mennyire védettebbnek éreztem magam körükben szemtől szemben a halállal, mint most, a végső hajszában az életemért nélkülük! Mert csakugyan volt valami rendíthetetlen és végérvényes abban, ahogy mezítláb, a túztól kivörösödött borostás arccal tettek-vettek az üstjük körül, ahogy a piszkafával gépiesen belekotortak a parázsba, vagy lefeküdtek a priccstre, és a kimerültségtől és éhezéstől gyulladt szemük a piszkos villanykörtére meredt. A barakkban ilyenkor már csend volt; néha egy-egy rab kínlódva lekászálódott fekhelyéről, és mintha részeg volna, tántorogva és neki-neki-

¹A gyógyíthatatlan
rabok barakkja.

ütközve a mindenhonnan lelógó lábaknak a fenyőtű teás csöbörhöz ment, hogy eloltsa szomját. A sarokban álló pricc, amelyen esténként, fakanalával a mülábát kocogtatva, Dimka ült szóltanul — most üres volt; ügyeletesünket néhány napja a „hullaházba”¹ küldték. Közéledett az éjszaka. Egyedül voltam, iszonyúan egyedül.

Éjjel semmit sem aludtam. Hanyatt fekve, kezemet a fejem alá fonva gondolatban megpróbáltam még egyszer elrendezni mindazt, ami történt. Éjfél után a barakk végképp álomba merült, a villanykörték halványabban pislácoltak, és a priccsekről — alul, oldalt, szemközt — felszálltak az első jakkiáltások; a hangzavarba zagyva félrebeszélés és szaggatott zokogás vegyült, mely hol bagolyhuhogásra, hol köhögésre emlékeztetett. Meleg volt, ledobtam hát pu-fajkámat, és mohón nyeltem a felforrósodott levegőt. Ha behunytam a szemem, a sírás és jajveszékélés szüneteiben a kietlen nádasban cuppogó pontyokat hallottam, ha kinyitottam, a fekete üregükben meg-megvillanó szemfehérjéket láttam, meg eltátott szájukat, melyekből messzire búzlótt a szuvas fogakon átszűrődő, édeskés rothadásszag. A kinti fehér éjszaka jeges páfrányleveleket tapasztott az ablak üvegére. Egyenletes időközönként a zóna négy sarkában álló reflektorok fénypásmái világították ki a barakkot; kitakarták az alsó priccsek félhomályában alvó rabok arcát, aztán, mint az éj puha függönyét szabdaló kardok, villámgyorsan eltűntek.

Az éhségstrájknál is nagyobb bűn volt a munka megtagadása. Az úgynevezett „otkaz”, vagyis megtagadás a szovjet lágerekben a belső szabályok legdurvább megsértésének számít. Kolimán, minthogy az ottani lágerek az év nagyobbik részében el vannak szakítva a szárazföldtől, sajátos és kegyetlen *régime* uralkodik, melyet nem a központi, hanem a helyi rendelkezések szabályozzák; a munkamegtagadást itt azonnali tarkólövessel büntetik. Más munkatáborokban azzal, hogy a meztelenre vetkőztetett rabnak addig kell állnia kint a fagyban, amíg meg nem törik vagy meg nem hal. Megint másokban a munkamegtagadót először vízen és napi kétszáz gramm kenyéren magánzárkában tartják, a visszaesőt pedig második ítélettel — a köztörvényeseket újabb öt évvel, a politikaiakat a halálos ítélettel felérő tíz évvel — büntetik. Jercevoóban a visszaeső munkamegtagadókat a zónán kívül levő központi elkülönítőbe szállították; hogy utána mi lett a sorsuk, azt a lágérban sohasem árulták el nekünk. De erős volt a gyanúnk, hogy a géppuskasorozatok meg sortüzek, melyeket időről időre a drótkerítésen túlról hallottunk, nem a lágér őrségének lőterén dördültek el, ahogy mondták nekünk, hanem az emberi szem elől jól elrejtett központi elkülönítő területén. Az orosz-német háború kitörése után a lágér parancsnoksága nem titkolta előttünk, hogy új szabályok léptek életbe: a lágerek közelében levő kisvárosok szokványos „népbíróságait” a rögtönítélő hadbíróság új jogkörével ruházták fel — vagyis korlátlan hatalommal a rabok élete fölé. 1941. június 22-e után a lágérben elkövethető legsúlyosabb

bűncselekménynek a háború elvesztését hirdető jóslatok terjesztése és a munka megtagadása számított; a rendkívüli védelmi törvények az utóbbit a harci erőfeszítés szabotálásának minősítették. Az intézkedések a napnál is világosabbak voltak, egy kérdés azonban nyitva maradt: mennyire különít el bennünket, lengyeleket a Sikorski-Majszkij egyezmény a szovjet hadi törvénykezés rendszerétől. Ettől az utolsó vékony száltól függött az éhségstrájkunk sorsa. És semmi kétségem sem volt afelől, hogy kérdésünkre már a barakk tejfehér ablakai mögött virradó nap első óráiban kimerítő választ kapunk. A kockázat egyenletében ez volt az egyetlen ismeretlen, és ezen az ismeretlenen múltott, hogy az egyenlőségjel, mint mellünknek szegezett puskacső, ellenünk irányul-e, vagy a láger kitáruló kapuját jelképezi majd.

Hajnal felé úgy elnyomott az álom, hogy átaludtam az ébresztőt, és csak arra riadtam fel, hogy valaki gorombán megrántotta a lábam. Ziszkind állt a priccselemnél, és szóltanul intett, hogy menjek vele. Lemásztam a vackomról, feltettem a sapkámat, pufajkám derekát átkötöttem a madzaggal, és a kihalt barakkban elindultam Ziszkind után. A zóna néptelen és nyugodt volt, az ügyeletek havat lapátoltak a barakkok előtt, a fürdőből meg a kis kamrából, ahol a fenyőtű teát főzték, széles oszlopokban füst szállt fel, szétterült a tetőkön, majd mint a hirtelen elengedett kígyózó papírtekercs, levált az ereszről. A konyhától egy üres hordót szállító szán siklott a kapu felé; a hordót az örökké bánatos vízszállító, Kolja lovagolta meg görnyedten, borókavesszővel hajtva a dérepte pejkit. Amikor meglátott Ziszkinddel, visszanezett, mint ha kiáltani akarna nekem, de aztán még jobban összekuporodott, megrántotta a kantárt, és ostorával megbökte a lovat. A rendelőnél már néhány beteg rab ácsorgott. A száraz, metszően éles levegő csontig hatolt a jéghideg reggelen — december elseje volt.

Ziszkind nem az elkülönítőbe vitt; azokat a barakkokat járta velem végig, ahol a többi éhségstrájkoló lakott, majd mind a hatan a lágerparancsnok, Szamszonov irodájába indultunk. Szamszonov egyenként hívott be bennünket, de mindenkinek ugyanazt mondta. Az íróasztalánál ült, mögötte a falon a Szovjetunió nagy falitérképe, Sztálin nagyméretű és Berija jóval kisebb arcképe, termelési tervek, és a láger vázlatos helyszínrajza. Nyugodtan, szinte atyáian dorgáló tekintettel nézett rám kucsmája alól, de szemében meg-meglobbant a hideg gyűlölet.

— Ki beszélt rá az éhségstrájkokra?

— Senki. Magam döntöttem így.

— Miért éhezel?

— Követelem, hogy az Oroszországban fogva tartott lengyel állampolgárokra vonatkozó közkegyelem értelmében bocsássanak szabadon, vagy tegyék lehetővé, hogy kapcsolatba lépjek Lengyelország itteni képviselőjével.

— Hallottál-e a különleges ítélőszékről, amelynek joga van kivégeztet-

ni a munkát megtagadó rabokat? Tudod-e, hogy az éhségstrájk nyílt lázadás a szovjet hatalom és a szovjet törvénykezés ellen?

— Tudom.

— Akkor írd itt alá, hogy erről tudomásod van.

— Nem írom alá. Attól a pillanattól fogva, hogy Londonban aláírták a lengyel-szovjet egyezményt, én egy baráti ország állampolgára vagyok, és a szovjet törvények nem vonatkoznak rám.

— Hallgass! Vidd ezt a lengyel csürhét az elkülönítőbe, Zisz-kind! — Zisz-kind ruganyosan az irodába perdült. — Úgy lesz, parancsnok polgártárs — kiáltotta, majd kikísért bennünket a barakkból. Az első kihallgatásnak vége volt. Szótlanul, de megkönynyebbülve néztünk egymásra, csak a sápadt Z. asszonynak vacogott a foga, B. pedig kabátujjával a verejtéket törölgette homlokáról.

Kilenc körül már mindannyian az elkülönítőben ültünk. A belső elkülönítő a láger sarkában, a drótkerítésnél volt; a fölötte magasodó figyelőtorony tövében úgy festett, mint egy tyúkól. Ráadásul az apró kőház emberfejnagyságú rácsos ablakai többségükben a szögesdrótra néztek, hogy a leghalványabb kétség se merüljön fel senkiben: ez itt börtön a börtönben. A rabok messzire elkerülték az elkülönítőt, még csak nem is néztek arra, ahol az üresen ásító nyílásokkal átlyuggatott szürke kőház állt.

De néha énekszót vagy kiáltozást halottunk bentről, és ilyenkor háttal az épületnek, arccal a barakkoknak elálldogáltunk egy ideig, hogy észrevétlenül kihallgassuk, nem kérnek-e tőlünk valamit a rabtársaink. A belső elkülönítőbe a zónában elkövetett kisebb kihágások miatt kerültek a rabok, a nagyobb bűncselekmények elkövetői pedig itt várták ki, amíg a központi elkülönítőbe szállítják őket; az már valódi börtön volt, és szabad jercevoói lakosokat is foglalkoztatott. Röviden ismertetem az elkülönítő életkörülményeit, hogy idejében eloszlassam a gyanút, hogy falai közé kerülni nem volt büntetés, még ha a rabok sokféle vágya közt szerepelt az is, hogy a gyötrelmes munkától a börtön áldott tétlenségébe meneküljenek. Először is, az elkülönítőben ülő rab naponta csak kétszáz gramm kenyeret és vizet kapott, másodszer, az apró cellák ablaka nem volt beüvegezve, de még csak bedesz-kázva sem, vagyis bent csak néhány fokkal volt melegebb mint kint; végül harmadszor, a rab csak azt vihette magával az elkülönítőbe, amiben munkába járt — a pokrócot, szalmazsákot a barakban hagyta. Volt olyan eset, amikor a rabnak csak éjszakára kellett az elkülönítőbe vonulnia — napközben rendesen dolgozott, és este az órházból egyenesen a cellájába ment; a többiektől eltérően az ilyen rab megkapta a „harmadik üstöt”, vagyis háromszáz gramm kenyeret és két tányérnyit a leghígabb levesből. Az elkülönítőben ülni tehát büntetés volt, és gyakran előfordult, hogy a rab gyerekesen pityeregve javulást ígért, csakhogy kikerüljön onnan.

Folytatjuk